

EKONOTLAR

ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER SERİSİ

Canberk Türkeç

Mücahid Çakıcı

AMBARGO KALDIRILMASI SONRASI TÜRKİYE-İRAN EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Yüzyıllardır süregelen Türkiye-İran ekonomik ilişkileri 35 yıllık ambargo sonrasında yeniden şekilleniyor.

Amerikan ambargosu sonrası İran'ın batılı ve komşu ülkelerle ilişkileri olumsuz etkilendi. Dolayısıyla İran'ın Türkiye ile olan ilişkileri de yeteri kadar gelişemedi. Buna ek olarak, iki ülke içerisinde farklı dönemlerde farklı dış politikalar yürüten hükümetler ikili ilişkilerin inişli çıkışlı olmasına sebebiyet verdi. (Ahmedinejad dönemi ile Ruhani dönemi arası farklılıklar kuşkusuz en iyi örnektir.) Ekonomi alanında ise siyasi ilişkilerin aksine karşılıklı olarak nötr bir yaklaşım içerisinde bulunan Türkiye ve İran'ın ekonomik ilişkileri ambargo sebebiyle yeterli düzeye ulaşamadı.

Günümüzde İran-Türkiye ekonomik ve siyasi ilişkilerinin daha iyi bir seyirde olduğu görüyoruz. Bunun en büyük sebebi ise İran'ın yeni cumhurbaşkanı olarak seçilen Hasan Ruhani'nin dış ilişkilerde önceki döneme göre daha ılımlı bir politika hedeflemesidir. Diğer taraftan yine aynı politikanın etkili sonuçları arasında görülen Amerikan ambargosunun kaldırılması hem İran için hem de İran ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen ülkeler için bir fırsat yaratıyor. Ancak, yaratılan bu fırsattan Türkiye'nin olumlu mu yoksa olumsuz mu etkileneceği belirsizliğini koruyor.

Türkiye-İran ekonomik ilişkileri genel değerlendirmesi

Ham petrol İran'ın ihracatının yüzde 73'lük kısmını oluştururken, Türkiye İran'dan en çok rafine petrol

ithal den ülkeler arasında yer alıyor. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'nin dışa bağımlılık sorunu bir kez daha ortaya çıkıyor.

Petrol fiyatlarının tekrar yükselişe geçtiği son yıllarda İran'ın ticaret hacminde de bir genişleme görülüyor. Petrol fiyatlarının görece düşük seyrettiği 90'lı yıllarda İran'ın dış ticaret açığı yüzde 10,63 idi. Aynı şekilde, 2008 petrol krizi sonrasında İran, tarihinin en yüksek dış ticaret fazlasını veriyor. Bu gibi sebepler İran'ın ekonomik dengesinin petrol fiyatlarına bağlı olarak değiştiğini gösteriyor. Petrol fiyatlarının geçtiğimiz dönemlere kıyasla yüksek oluşu da İran için bir fırsat olarak görülebilir. Ancak, son yıllarda ithalatını karşılayacak kadar ihracat gerçekleştiremeyen İran, kronikleşmiş birtakım sorunları çözüme kavuşturmak zorunda. Bahsedilen sorunlar arasında kısa ve orta vadede çözüme ulaşabilecek olanlar ise; yatırım ve bankacılık mevzuatları, İranlı işletmelerin modernizasyonu ve kurumsallaşmaları, maden sektörünün devlet himayesinde olması sayılabilir.

Türkiye ithalatı: Petrol ve petrol ürünleri, doğalgaz

Türkiye ihracatı: Altın, çelik profil, levha, otomotiv yan sanayi ürünleri

Kriz sonrası İran ekonomisinde ise ham petrol fiyatlarının artışıyla beraber ihracat rakamları ikiye katlanarak 100 milyar dolara kadar yükseldi. Ancak, uzun yıllar boyunca İran hükümetinin katı yönetimi sonucu cari fazla vermeyi başaran İran,

petrol fiyatlarının düşmesi karşısında çözüm üretmeyerek 1998'den sonra ilk kez 2013 yılında cari açık verdi. Bu durum İran için dezavantaj yaratırken, Türkiye'nin İran ithalatı içerisindeki payının yüzde 7 olması Türkiye için bir avantaj sağlıyor.

2008 ekonomik krizi Türkiye ithalatını 50 milyar dolar düşürdüktan iki yıl sonra 100 milyar dolar çıkarırken, hali hazırda 50 milyar dolar olan İran ithalatını 2011'de iki katına çıkardı.

İran için Türkiye, Avrupa Birliği'ne; Türkiye için İran, Orta Asya'ya açılan kapı

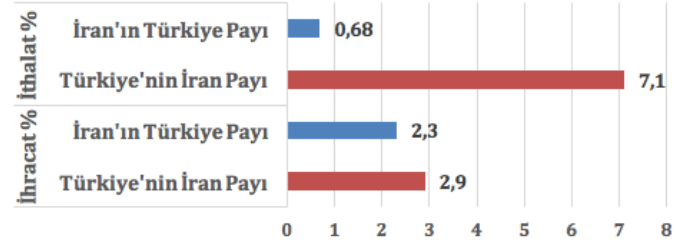
İran petrolü ve doğalgazının Avrupa pazarına açılması için 2009'da planlanan Nabucco doğalgaz boru hattı projesi İran'a uygulanan ambargo sebebiyle Bulgaristan-Türkiye sınırından başlayacak şekilde revize edildi. Ambargonun kalkmasıyla Nabucco ve bağlantılı projelerin İran'ın ürettiği doğalgazı ve petrolü Türkiye üzerinden Avrupa pazarına açması tekrardan gündeme geldi. İran bu sayede Avrupa enerji sektöründe söz sahibi olan Rusya ile bölgede rekabet etme fırsatı bulabilecek. Bu anlamda Türkiye, İran'ın Avrupa'ya açılan kapısı konumuna gelecek.

İran da Türkiye için önemli bir jeopolitik konum üstleniyor. Türkiye'nin İran'a ve ambargo uygulayan ülkelere karşı nötr bir politika izlemesi, ambargo sonrasında İran-Türkiye ekonomik ilişkilerinin hızla geliştirilebileceğine işaret ediyor. Ayrıca, Türkiye'nin Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu ve kuracağı ekonomik ilişkileri için İran tampon bölge görevi görüyor. Ambargonun kaldırılmasından sonra Türkiye-İran resmi ilişkileri de hız kazanıyor. Bu kapsamda yapılan ikili iş birliği toplantılarından biri 2016 yılının Nisan

İran'a uygulanan 35 yıllık ambargonun kalkmasıyla beraber başta coğrafi yakınlığı bulunan ülkeler ile ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi kuvvetle muhtemel.

ayında Ankara ve Konya'da, diğeri ise Mart ayında İran'ın Başkenti Tahran'da gerçekleşti. Öte yandan, iki ülkenin ticaret odaları son dönemde birbirilerini daha sık ziyaret etmeye başladı.

Ülkelerin Birbirleri İçindeki İhracat ve İthalat Payları, 2014

Turizm bir başlangıç olabilir

Turizm, Türkiye-İran ilişkileri içerisinde çok boyutlu olarak incelenmesi gereken bir sektör. Hem yaz ve kış turizmi açısından yerli ve yabancı turistlerin özel ilgi alanına giren Türkiye'de turizm sektörü son dönemlerde meydana gelen terör olayları sebebiyle olumsuz etkileniyor. Diğer taraftan İran hükümetinin ılımlı dış politikası ve turizm gelirinin yükseltilmesi için sektörde yeni yatırımlar yapılması İran'a avantaj sağlıyor. İki durum bir arada değerlendirildiğinde, Türkiye'de turizm gelirlerinin azalması ve bunun sonucu olarak yabancı turistlerin benzer kültürel özelliklere sahip olan İran'a yönelmesi ve İran'ın turizm gelirinin artması beklenebilir. Ancak, bu durumda turizme etki eden diğer faktörleri göz önünde bulundurmak gereklidir.

İran'da kültür turizmi öne çıkıyor

İran'ın sahip olduğu tarihsel değerlerden dolayı kültür turizmi öne çıkıyor. Ancak 1980 yılından

beri ambargoya tabii tutulan İran'ın, ambargo sonrası batılı turistler için cazip bir yer olması epey zaman alacak.

Diğer taraftan plaj turizmi bulunmasına karşın yeterli altyapıya sahip olunmaması ve kadın-erkek eşitsizliğin bulunmasından dolayı kadın turistlerin - dolayısıyla ailelerin- İran'ı tercih etmemesi diğer olumsuz faktörler arasında bulunuyor.

İranlı turistlerin Türkiye'ye yoğun talebi bulunmakta

Türkiye ise plaj, kültür, konferans ve cruise gibi turizm faaliyetlerinde yüksek talebi karşılayabilecek altyapıya sahip. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin yaşanan olumsuz gelişmelerden dolayı İran'ı tercih etmesi pek olası değil. Aksine İranlıların da hem komşu ülke olması hem de turizm çeşitliliği sebebiyle Türkiye'ye yoğun bir talebi olduğu görülüyor. Özellikle son yıllarda artış gösteren bu talep sayesinde ülkeye gelen İranlı turist sayısının 1,5 milyonu geçtiği görülüyor.

Milliyetlerine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayısı,
2011-2015

Ülkeler/Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015
Almanya	4.100.334	4.224.978	4.193.043	4.349.969	4.724.787
Rusya	2.644.239	2.647.090	3.049.035	3.451.749	2.842.972
İngiltere	2.009.556	1.934.775	1.963.559	2.098.621	2.094.736
Gürcistan	1.130.846	1.364.945	1.732.706	1.718.167	1.872.325
Bulgaristan	1.384.137	1.406.392	1.491.433	1.609.660	1.751.766
İran	1.764.788	1.073.779	1.081.626	1.452.258	1.581.644
Hollanda	904.993	993.179	1.001.905	1.019.329	943.907
A.B.D	711.608	714.398	739.494	740.755	755.461
Yunanistan	664.199	624.536	674.367	807.524	737.562
Fransa	878.681	875.035	856.172	856.077	715.990

Turizm sektörü açısından İran, Türkiye için bir rakipten ziyade fırsat olarak karşımıza çıkıyor. Ancak son dönemlerde Türkiye'de gerçekleşen olaylar diğer yabancı ülkelerde olduğu gibi İranlı turistler üzerinde de tedirginlik yaratmakta. Bundan dolayı önümüzdeki dönemlerde İranlı turistlerin de Türkiye'ye ilgisinin azalması bekleniyor.

Tarım İran için yoğun bir ithalat kalemi

İran, toprak yapısı sayesinde ürün çeşitliliği ve bundan dolayı tarımsal üretimde büyük bir potansiyel barındırıyor. Bu sayede halkının talep ettiği tarımsal ürünün %80'nini iç piyasadan karşılıyor. Ancak 18 milyar dolarlık tarım dış ticaretine sahip olmasına karşın, bunun sadece 6 milyar dolarlık kısmı ihracatı içeriyor. İhraç edilen ürünler içerisinde taze ve kurutulmuş kabuklu meyveler ön plana çıkıyor. Diğer taraftan nispeten kapalı ülke yönetiminden kaynaklı olarak tarımda kullanılan teknolojinin yeterince gelişmediği ve yine bundan dolayı istihdamın tarım sektöründe yoğunlaştığı görülüyor.

Tarım dış ticaretinde yoğun ithalata sahip olan İran, Türkiye'den önemli sayılabilecek düzeyde herhangi bir tarımsal ürün ithal etmiyor. Bunun yanında Türkiye de yoğun tarımsal ürün talebine karşın İran'dan tarım ithalatı yapmıyor. Her iki ülkede toprak yapılarının sağladığı ürün çeşitliliği sayesinde tarım sektöründe potansiyel olarak yer alıyor. Ancak ne İran ne de Türkiye (Sektör raporu: Tarımda görüldüğü gibi) güncel teknolojileri takip edemeyerek sektörde bekleneni veremediler ve dışa bağımlı hale geldiler.

Tekstilde batılı giyim tarzı benimseniyor

T.C. Ekonomi Bakanlığı'na göre İran'ın ithalatında herhangi bir tekstil ürünü yer almıyor. Ancak, İran halkının sık sık Türkiye'yi ziyaret etmesi ve Türk dizilerini yoğun olarak tercih etmesinden dolayı batılı giyim tarzı her geçen gün İran'da daha da benimseniyor. Ambargonun kaldırılması sonrası Avrupalı ülkeler bu durumu fark etmeden önce Türk girişimcilerin daha hızlı hareket etmesi gerekiyor. Fakat Türkiye'de de genel olarak Avrupa markalarının taşeronluğunun yapılması, bunun dışında kalan Türk markalarının ise İran'da Avrupalı markalarla rekabet edecek olması Türk

girişimcileri tekstil sektöründe bir hayli zorlayacak.

Türkiye sanayide ihracat devi

Petrol sanayi dışında İran'da öne çıkan diğer sanayi sektörleri halıcılık, mücevherat, kimya ve otomotivdir. Halıcılık ve mücevherat sanayilerinin İran'da köklü bir geçmişe sahip olmalarından dolayı Türk girişimcilerin bu iki alana nüfus etmeleri pek mümkün görünmüyor. Yine de İran'ın, 2015 yılında mücevhercilerin kullandığı materyallerin neredeyse tamamını Türkiye'den ithal ettiği görülüyor. Bunun dışında kalan kimya ve otomotiv sektörlerinde ise Türkiye'nin ihracatının artma eğiliminde olması bekleniyor.

İran İthalatında Türkiye'nin Payı 2013- 2015,
Ekonomi Bakanlığı

Ürün Adı	2013	2014	2015
Kıymetli metallere ve kaplamalarından mücevherci eşyası (Toplam İran İthalatı)	4,382,598	3,060,744	885,015
Kıymetli metallere ve kaplamalarından mücevherci eşyası (Türkiye'nin Payı)	17,779	818,503	857,622
Kara taşıtları için aksam, parçaları (Toplam İran İthalatı)	841,218	1,240,358	932,662
Kara taşıtları için aksam, parçaları (Toplam İran İthalatı)	62 197	78 254	83 876

Koruyucu devlet politikalarından olumlu etkilenen otomotiv sanayisi, devlet kontrolündeki firmalar tarafından yürütülüyor. Özellikle devletin ithal otomobiller üzerinde uyguladığı yüksek vergiler talebin yurtiçinde kalmasını sağlıyor. Diğer taraftan İran'da otomotiv sanayisinin üretimi yedek parçalardan ziyade, daha çok otomobil üretimine odaklı çalışıyor. Yedek parça ihtiyacını ise çoğunlukla dış ülkelere temin ederek karşılıyor. Türkiye'nin sanayi ihracatında öne çıkan yedek parça üretiminin (8.628.611 M \$) İran'da beklenen karşılığını bulamadığı görülüyor. İran'ın toplam yedek parça ithalatında Türkiye sadece %8'lik bir paya sahip. Bu alanda İran pazarına neredeyse hiç girilmemiş olunması, ambargonun kaldırılmasıyla birlikte Türk otomotiv üreticileri tarafından fırsata dönüştürülmelidir.

Ülkelere Göre Türkiye'nin Kimya Sektörü İhracatı, Ekonomi Bakanlığı

Ülke Adı	2013	2014	2015
Irak	1.272.079	1.124.201	972.424
Mısır	1.469.259	1.218.853	954.350
Almanya	989.389	1.056.738	884.439
BAE	708.996	683.107	757.227
İtalya	636.676	725.142	601.238
Suudi Arabistan	216.203	413.375	510.601
İran	646.033	630.646	502.830
Birleşik Krallık	546.796	594.294	498.993
İspanya	609.240	561.315	498.105
Rusya	796.088	782.669	480.336

Kimya sektöründe ise iyi bilinen Türkiye'nin aksine bir görüntüyle karşılaşılıyor. Kimya sanayisinde 58 milyar dolarlık ticaret hacmine sahip olan Türkiye'nin ihracatı sadece 16 milyar dolar. En çok ihracatın yapıldığı ülkeler arasında İran yer alıyor, ancak 600 milyon dolarlık değer toplam kimya sektörü ihracatın %3'lük payını oluşturuyor. İran'ın genel olarak petrol sanayi alanına yoğunlaşmış olması kimya sanayisinin diğer sektörlerinde dışa bağımlılığı arttırıyor. İran'daki dışa bağımlılığa rağmen, Türkiye'de gelişmiş bir sektör olarak bilinen kimya sanayisinin İran'a ulaşamadığı görülüyor. Dış ticaret verilerindeki olumsuz tablo da değerlendirildiğinde Türkiye'nin bu sektörde İran pazarına girmek isteyen, başta Avrupa ve Rusya olmak üzere, ülkelere rekabet edebilmesi mümkün değildir.

En kârlı sektör: İnşaat

İran'da inşaat sektörü en karlı sektörler arasında yer alıyor. Bundan dolayı İran hükümeti, spesifik projeler dışında yabancı firmaların yatırım yapmasına izin vermiyor. Ancak kendisine yetecek altyapı ve işgücüne sahip olan İran, sektördeki eksikliğini genel olarak Türkiye'yi takip ederek tamamlıyor. Bundan dolayı inşaat sektöründe Türk firmalara karşı ılımlı bir tutuma sahip olduğu görülüyor.

Türk ekonomisinin temel yapı taşları arasında yer alan inşaat sektörü sayesinde Türk girişimciler İran pazarında kolaylıkla kendilerine yer bulacaklardır. Ancak İran hükümetinin inşaat sektörünü korumaya yönelik politikaları Türk girişimcilere zorluk çıkartacaktır. Bundan dolayı Türkiye ile İran hükümetleri arasında etkin bir iletişim kurulması Türk inşaat firmalarının İran pazarında kolaylıkla yer almalarını sağlayacaktır.

Değerlendirme

Siyasi ilişkilerin iki ülke arasında inişli çıkışlı olmasına karşın ekonomik ilişkilerin bu durumdan etkilenmediği açıkça ortada. Özellikle ekonomik iş birliğinin son dönemlerde daha da pekiştiği görülüyor. İran ambargosunun kaldırılması sonrası ise ekonomik ilişkilerin daha iyi bir seviyeye ulaşması bekleniyor. İran ve Türkiye tarafından karşılıklı olarak doğru politikaların uygulanması durumunda her iki ülke için ortaya çıkan fırsatlar değerlendirilebilir ve ikili ilişkiler daha da geliştirilebilir.

İran'da Hasan Ruhani'nin göreve gelmesinden sonra Türkiye ile İran arasında 30 milyar dolarlık bir dış ticaret hacmi yaratmak hedeflendi. Ancak, 2012 yılında 21 milyar dolar olan dış ticaret hacmi 2013 yılında, Hasan Ruhani'nin göreve başladığı yıl, 14 milyar dolara geriledi. Devam eden süreçte yıldan yıla azalan Türkiye-İran ticaret hacmi şu an 8 milyar dolar seviyesinde bulunuyor. Karşılıklı siyasi söylemlerden olumlu ekonomik sonuçlar beklenirken, aksine ekonomik ilişkiler gün geçtikçe kötüye gidiyor.

İran'ın üretim becerilerinin petrole olan bağılılığı nedeniyle oldukça sınırlı kaldığı görülüyor. Ticaretin günden güne çevrimiçi platformlara aktarılıyor olması yazılım ve bilişim sektörlerinin bu anlamda İran için bir çıkış noktası olarak değerlendirilebileceğine işaret ediyor. İran için Türkiye bu anlamda bir rol-model olabilir. Türkiye 2000'li yıllardan beri sağlık, eğitim ve hizmet gibi

sektörleri büyük bir özveriyle çevrimiçi platformlara taşımaktadır. Türkiye sahip olduğu görece fazla deneyimle İran'ın bu eksikliğin giderilmesi için bir adres olabilir.

İran sahip olduğu önemli enerji kaynağı sayesinde petrol ve petrol ürünleri üzerinde öne çıkmaktadır. Diğer sektörlerin yeterince gelişmemiş olması bu durumun doğal bir sebebi olarak görülmektedir. Bu durumda Türk yatırımcılar İran pazarına daha çok odaklanmalı. Ancak, çoğu ülkede yaşanıldığı gibi İran'da da Çin ürünlerinin yoğun olarak ithal ediliyor olması İran pazarında Türkiye'nin rekabet gücünü olumsuz etkileyecek. İran açısından ise Türk girişimciler ve yatırımcılar bir fırsat olarak değerlendirilmeli. Enerji sektörü dışındaki alanlarda görece yeterli bilgi ve nitelikli insan kaynağına sahip olan Türkiye, İran'ın bu anlamda yaşadığı eksikliği karşılayacaktır. Türk girişimcilerin İran'da kabul görmesi İran ekonomisinin daha hızlı büyümesine, istihdamın artmasına ve diğer sektörlerde bilgi birikiminin gelişmesine olanak tanıyacaktır. Önümüzdeki dönemlerde ikili ilişkiler titizlikle planlanmalı ve takip edilmeli. Özellikle ekonomik ilişkilerin siyasi çıkarlardan etkilenmeyecek şekilde ele alınması gerekiyor. Bu durumda her iki ülke için de uzun vadede sürdürülebilir bir dış ekonomi politikası ortaya çıkacaktır. Ayrıca, jeopolitik olarak İran için Türkiye'nin Avrupa'ya, Türkiye için ise İran'ın Orta Asya'ya açılan kapı olması ikili ilişkilerin daha iyi yönetilmesi gerektiğine işaret ediyor.

EKONOMİSTLER

P L A T F O R M U

Ekonomistler Platformu, Türkiye’de ekonomi politikaları alanında referans kuruluş olmak üzere 28 Haziran 2000 tarihinde kurulmuştur. Modern ve kurumsallaşmış bir düşünce örgütü yapısını Türkiye’ye sunmak üzere çalışmalarını sürdüren Ekonomistler Platformu, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok araştırma ve uygulama projeleri geliştirmiş ve bu doğrultuda alanında en saygın sivil toplum örgütlerinden biri olmuştur. Ekonomistler Platformu’nun, saygın, tarafsız, güvenilir ve nitelikli çalışmalar sunan yapısının temel amacı; Türkiye ekonomisinin güçlü ve güvenilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamaktır.

www.ekonomistler.org.tr

Adres: Fulya Mah. Büyükdere Cad. Hukukçular Sitesi No:24 Daire: 28 Şişli İstanbul Türkiye
Tel: 0212 234 54 07 Faks: 0212 234 54 06